

Setomaa pühhist lättist

Ahto Raudoja
Seto Instituut

Heiki Valk
Tartu Ülikool

Setomaa lätete puhastamine

Setomaa kultuuriprogrammi projekt 2020

Ermakova

Võmmorski

Simaski

Värska

PÜHA -
eriline, teistsugune,
tähenduslik, usu ja
kommetega seotud

SETOMAA PÜHAD ALLIKAD

Kokku 44:

Eesti poolel 10

Vene poolel 34

Allikatel käijad:

- setod – 18
- venelased – 19
- nii setod kui venelased – 7

Pühad lätted Setomaa Eesti osas

- Värska Silmäläte (väljavool avatud)
- Ermakova Silmäläte (kuivanud)
- Ermakova Oroveere (kuivanud)
- Simaski läte (kuivanud, puhastatud)
- Võmmorski (puhastatud) Kõõru /Kiksova
Müräläte / Silmäveeläte
- Tepia Silmäläte
- Uusvada Silmäläte (asukoht teadmata)
- Miikse läte (kadunud)
- Säpinä läte (kadunud)

Simaski

Heino Keskküla: siia on vanasti raha visatud; öeldi, et „pühä kaiv“ ja kogu küla käis siit joogivett võtmas; lättesse visati raha (2020)

Leiud 2020

Peenest traadist põimitud sõrmus, plast(?)nööp, väga oksüdeerunud valgest metallist nööp, 2 kopikat (1977)
väga oksüdeerunud eurosentide:
1 sent (aastarvuta),
2 senti (2011),
5 senti 8 (2 tk 2011, 1 loetamatu aastaga),
10 eurosent (200...).

Ermakova

Seto paabad käisid
migulapäeval lätte
juures laulmas ja liikvat
joomas. Laulsid heleda
häälega „hol´o-hol´o!“.
Lättesse pilluti raha
(2020)

Värskä

Leiud 2020: 1810. aastast pärit Aleksander I kahekopikaline ja eurosente. Kokku leiti allika ümberkujundamisega seotud uuringutel euroraha 1 euro ja 37 senti väärtuses.

Tepia Silmäläte

Silmälättele käve vanast pal'lo rahvast.
Lõng panti kivi ala, muidu vool viis ar.
No' inäp inemistel usku ei olõ.
Vanaimä oll' haiglah, täl olli' silmä'
verevä'. Lätteviist sai abi. Raha võis siia
panna. Kui hainale mindi - kui muud es
panda, sis langaots iks panti. (1991)

Selline komme on ,et kui võtad, peab vastu andma. Taskus on kaks senti metallraha. „Sellest on küll, rohkem ei ole vaja!“ (2016)

„Igasse pühasse lättesse pilluti raha“ (2020)

Kõõru Müräläte

Piusast Miku küla poole minna on läte - "Müräläte", sääl käidi vanasti haigeid silmi pesemas: „olõvat parõmass saanu". Mürälätte ümbrus olevat "hiibõlenud" kopikatest ja närtsudest (1953)

Ku vesi kaos maa päält ar, sis om ainult kats lätet, kust juvva saa - lrboskast ja siist. (1993)

Silmäveeläte. Tuli viia hästi värvilisi paelu. Vanaemaga allikale minek oli omaette, mitu päeva ette kavandatud ettevõtmine (2020)

Truba terviseläte

Ilvese Olga (üle 80 a) ütleb, et vesi annab tervist ja on haiguste vastu hea. Sellest, et allikasse raha või midagi muud vastu antud oleks, ta kuulnud pole. Küsin, kas palvet on vee võtmisel loetud. Olga ütleb, et *palvõ lugemine om üks hää, a niisama om ka hää*. (1999)

Mõla Silmäläte

Näed, inimesed säälsis pesivad silmi, vaatavad päikese poole nagu et oleks nii päike säälpool, läte sis ka säält poolt, veed tulevad ju põhja poolt siia, jah. Ja siis pesivad silmi ja, et aitab silmanägemisele ja, noh usuvad. (1999)

ALLIKAS KUI OLEND

Kõõru Müräläte

Allika juures olevat olnud varem juttude järgi ka üks kivi. Kord sattunud kellegi lehm allikasse; seepeale olevat kivi allika juurest ära kadunud (1993)

Metkohka läte

Piusa iu veereh om vähäb jegi "Metkohka". Sääl om sääne läteh, kohe käävä haigõ õgasugumatsõ haigusõ üle, mõskva sääl suud ja joova säält, sis saava tervest. /---/ Ku kia viskas midä musta sisse, sis lätt läteh tõsõ kotusõ pääle edesi ja kuios säält ar.

(ERA II 267, 275 (2) - 1939)

Miikse Jaanimäe läte

ALLIKAS KUI OLEND

Meremäe vallas Meekse külas Vana Jarmo aias on üks kink ehk küngas. Mis kannab nime Jaani mägi. Selle mäe seest jooksis välja allik. Mida nimedadi Jaani allikuks. Sellest allikust viidi haigetele vett. Korra jäänud aija peremehe naine haigeks Annud tütrele kausikese ja käskinud jaani allikust vett tuua. Kui tütar tuli tagasi Siis ütles emale, et kirju koer magab allikal. Ema ütles: "Võta vits ja aja minema. Kui tütar tagasi läks. Ei olnud kirjud koera ega allikut. Sellest ajast kadus Jaani allik. Allik kadus ära sellepärast et mõned käisid sinna roppu pesu pesema. (ERA II 267, 576/8 (14) - 1940)

ALLIKAS KUI OLEND

Säpinä läte

Venelased käisid enne, kui piir vaba oli, käisid siit jala Petserisse, viisid kalu ja kõik. Ja nad käisid ennast pesema. Ja allik muutis kohta. Allikas on just niisugune, et sa ei tohi teda reostada. Pead austama allikat. Ei tohi seal pesta. Kui tahad pesta, võta nõuga kõrvale ja pese. Allik muudab kohe kohta. Läheb teise kohta lihtsalt ära. /---/ Venelased pesid end seal kuumaga ja läks ära.

Ja vaata mis veel om - kui naisterahvas on haige, oma igapäevast seda mentsu kannab, ei tohi lättest vett võtta. Lätte juurde ei tohi minna. Seda meile juba latsest ära öeldi. Et vaadake, et siis ei lähe, läte ei taha. Läheb ära.

(FAM 268, 40 - 1996)

MÕNEL JUHUL ANDMISE KOHUSTUS

Tiirhanna Külmlätte veega raviti silmi; mööda
minnes tulnud alati hõbedat kraapida. (1993)

Müräläte: Iga möödakäija pidi midagi allikale
andma - raha, riideriba või kasvõi lõnga. (1993)

Allikast raha ära ei võeta

Kossilka, Pähnapuu Maarja:

A vizati raha, pal'lu vizati. Kia allikas suud mõsk', sis kas ta kop'k vai rubla, kia kuipal'lu an'd. A mu meheesä ütél', õt ku ristiq tul'l kodo, sis ol'l allikah pal'lo paprõraha, panda-s kyik n'oo' raudraha'. Mu meheesä ütél': kaige' latsõ', allika mano vaata, õt üttegi kop'kat puttu-i! Allikast. Las nä... Las vesi vii! Ja tä ütél', õt ku pelga-i pattu, minge tuu, võtke! Õt tä allika kop'ka' lää-i talole, tä olõ-i hüä. Jah. (FAM 323, (15) - 1996)

PÜHAD ALLIKAD JA ÕIGEUSK

Petseri kloostri kaev =
Pühä Maar'a oro vesi

*Seto pärimust
kogutud ei ole*

Mõla kiriku läte

Mõlas sääl kiriku all jookseb üks allikas. Kui mina olin kah väike, aasta võib-olla 12-ne, siis ema ütles nii, et lähme sinna Mõla kirikusse, et sääl on allikas, et sääl allikas pestakse silmi. Minul ka silmad olid haiged. Pesime sis silmi ja silmad said terveks kah. Kas sellest allikaveest või... Allikale ikka raha viskasid põhja. Hõberaha pidid viskama, ükskõik mis raha. Meie kodukohast oli Irboskasse 20 km. (1993)

Näet, taah Mõlah ka olõit olnu? Mõlah ka om, joosk keriku alt läte niigu vällä. Säält ka mõstas, kel miä haigõ, sis silmä' vai kel miä valutas, käe' vai midä sis... Tuu vesi om sis pühendet ja preestri pühendäs ar tuu vii ja... Ja inne lasti sinna ala ka, a no' välästpooilt kerkot võtetas vett. (1996)

Irboska lättes

Ennustus:

Kui maailmast vesi otsa saab, siis Irboska lättes on, üks punase peaga naine annab (1994)

Palverännukoht enne I maailmasõda Traditsioon taaselustatud 1970. aastatel

Irboska lättest: vene
traditsioonis „Slovenski allikad“,
nüüd „12 apostli allikad“

Kiriklik turismiäri

Värska allikas

Hirsiku Veera: Värska allika vett peeti tervendavaks, sest läte jookseb kiriku poolt. Rahasid olevat lättesse visatud küll (2020)

Värska allika pühitsemine jordanipäeval

„Ristivesi“

Heino Keskküla: Võmmorski lätte vee kohta üteldi vanasti „Puhas ristivesi“. Seda võeti pudeliga, pandi pühasenurka, pühaste taha kolmnurksesse tühimikku tehtud riiulile. Migulapäeval piserdati selle veega maha – enne külaliste tulekut, külaliste puhul. (2020)

Truba külas oli allikas suure mäe sees. Naised ikka võtsid vett, et „ristivesi, ristivesi“. (1998)

Pelska - püha
oja, algab lättest
tsässona all

PÜHADUSE LÄHTEKOHAD

- 1) läte – osa pühast loodusest
- 2) läte – elav loodusolend
- 3) läte – kohtumispaik kõrgema Pühaga,
seos kirikliku traditsiooniga

ERINEVAD TRADITSIOONID

Luterlik Eesti: allikatel kristlusesidus pühadus puudub
Venemaa: allikate pühadus üksnes kristlikus võtmes
Setomaa: nii loodusepõhine kui kristlusesidus pühadus

AITJUMMA!